

OPETTAJAT JA REHTORIT SUOMESSA 2019

Opettajatarpeet nyt ja tulevaisuudessa

© Opetushallitus

Raportit ja selvitykset 2020:22a

ISBN 978-952-13-6709-0 (pdf)

ISSN-L 1798-8918

ISSN 1798-8926 (pdf)

Taitto: Grano Oy

www.oph.fi

SISÄLTÖ

JOHDANTO5
OPETTAJATARPEET NYT JA TULEVAISUUDESSA7
Opettajatarpeen ennakointi on tärkeää	7
Opettajankoulutuksen ja opetustyön vetovoima	8
Opettajankoulutuksen määrällisiä tulevaisuuden näkymiä	9
Opettajankoulutuksen määrälliset tavoitteet	9
Opettajien kelpoisuustilanne yleissivistävässä koulutuksessa	11
Opettajien kelpoisuustilanne ammatillisessa koulutuksessa	12
Opettajankoulutuksen laadullisia tulevaisuuden näkymiä	12
Jatkuva oppiminen ja uranaikainen osaamisen kehittäminen	13
Tasa-arvoiset mahdollisuudet laadukkaaseen koulutukseen muuttuvassa oppimis- ja opetuskontekstissa	15
Opiskelun ja oppimisen tukeen on tarpeen panostaa entistä enemmän	16
Opettajankoulutus vahvaksi yhteistyöllä ja verkostoilla – foorumit koulutusta kehittämässä	16
Lopuksi	17
LÄHTEET	18

OPETTAJATARPEET NYT JA TULEVAISUUDESSA

VETOVOIMA

Opettajankoulutuksen ja opettajan ammatin säilyminen vetovoimaisena on yksi koulutusjärjestelmämme tulevaisuuden avainkysymyksiä.

OSAAMISEN KEHITTÄMINEN

Opettajien osaamiseen kohdistuu muutospainetta. Opettajien peruskoulutuksen ja uranaikaisen osaamisen jatkumon kehittäminen on tärkeää.

VÄESTÖKEHITYS

Väestökehityksellä ja muuttoliikkeellä on suuria vaikutuksia opettajatarpeisiin lähivuosina.

OPETTAJAKOULUTUKSEN KEHITTÄMINEN

Opettajankoulutusta on kehitettävä yhteistyössä ja tutkimusperustaisesti.

JOHDANTO

Opettajat ja rehtorit Suomessa -tiedonkeruita on tehty ja niiden tuloksia on julkaistu kolmen vuoden välein vuodesta 1999 saakka. Työtä on johtanut opetus- ja kulttuuriministeriö ja tiedonkeruusta on vastannut Tilastokeskus. Nyt julkaisuvuorossa ovat järjestyksessä kuudennen, vuonna 2019 toteutetun tiedonkeruun tulokset, joiden raportointi on tehty yhteistyössä Opetushallituksen ja opetus- ja kulttuuriministeriön asiantuntijoiden kanssa.

Tulokset julkaistaan tällä kertaa kahdessa erässä ja erillisten raporttien sarjana, josta tämä opettajatarvetta käsittelevä raportti on osa. Ensimmäisessä vaiheessa julkaistiin esi- ja perusopetusta, lukiokoulutusta, ammatillista koulutusta, vapaata sivistystyötä ja ruotsinkielistä koulutusta sekä esi- ja perusopetuksen opetusryhmien kokoa koskevat raportit. Sarjan ensin julkaistujen raporttien tarkastelun kohteena ovat mm. opettajien ja rehtorien kelpoisuus, tehtävä- sekä ikä- ja sukupuolirakenteet. Nyt julkaisuvuorossa ovat katsaukset opettajien täydennyskoulutuksiin sekä opettajakoulutuksen tulevaisuuden näkyymiin. Lisäksi julkaistaan opettajankoulutukseen vuonna 2020 hakeneita koskeva raportti, joka perustuu Opetushallituksen ja korkeakouluilta koottuihin tietoihin.

Tiedonkeruussa oli vuonna 2019 ensimmäistä kertaa mukana myös taiteen perusopetus, mutta aineiston kattavuuden puutteista johtuen tuloksia ei valitettavasti voi raportoida.

Vuoden 2019 tiedonkeruu on toteutettu kouluilta ja oppilaitoksilta saatujen opettajien yhteystietojen avulla ja tässä raportoitavat tulokset perustuvat opettajien itsensä antamiin tietoihin. Tiedonkeruun perusjoukon muodostivat Tilastokeskuksen vuoden 2018 oppilaitosrekisterin 3 277 oppilaitosta, joista lähes 95 prosenttia toimitti opettajiensa yhteystiedot tiedonkeruun toista ja varsinaista vaihetta varten. Tiedonkeruun vastausaste on vaihdellut eri vuosina ja eri koulutusasteiden kohdalla. Nyt vastausaste jäi merkittävästi alhaisemmaksi kuin edellisessä tiedonkeruussa vuonna 2016.

Tilastokeskuksen mukaan vastausasteen heikentymisen syynä voivat olla opettajien yhteystietojen kattavuudessa ja laadussa ilmenneet ongelmat sekä vastausmotivaation lasku. Tulosten luotettavuutta ja laatua on kuitenkin pystytty varmistamaan perustietoaineiston avulla. Tiedonkeruuseen vastanneiden opettajien joukko on suhteellisen edustava opettajien ikärakenteen, sukupuolen ja opetettavan aineen suhteen. Vastanneet edustivat myös tasapuolisesti eri tyyppisiä- ja kokoisia oppilaitoksia eri puolella Suomea. Pientä vinoumaa aineistoon tuovat kuitenkin puutteet opetuskieltä, oppilaitostyyppiä sekä opettajankelpoisuutta koskevissa tiedoissa; vinoumaa ei ole korjattu aineistoa painottamalla. Selvästi laskenut vastausprosentti on myös saattanut tuoda selkeitä muutoksia maakunnittaiseen tarkasteluun.

Raporttisarjan toimituskunnan on muodostanut laaja joukko asiantuntijoita Opetushallituksesta ja opetus- ja kulttuuriministeriöstä. Olemme työskennelleet läpi korona-kevään ja sen jälkeen onneksi rauhallisemman kesän ja alkusyksyn etätyöolosuhteissa aiheen parissa. Lämmin kiitos kaikille kirjoittajille ja aineistojen käsitteijöille!

Eri koulutusmuotoja ja teemoja käsittelevät julkaisut löydät osoitteesta oph.fi | Tilastot ja julkaisut | Tilastot | Tilastoja opettajista ja rehtoreista. Samasta osoitteesta löytyy myös Tilastokeskuksen laatima tutkimusseloste sekä aikaisempia opettajatiedonkeruita koskevat julkaisut ja raportit. Sähköiset opettajaraportit löytyvät opetushallinnon yhteisestä tilastopalvelu Vipusesta osoitteesta <https://vipunen.fi/fi-fi>

Kiinnostavia lukuhetkiä,

koko toimituskunnan puolesta,

Raakel Tiihonen, toimituskunnan puheenjohtaja

*Opetusneuvos Marjo Vesalainen
Erityisasiantuntija Sanna Vahtivuori-Hänninen
Opetusneuvos Aija Töytäri
Opetus- ja kulttuuriministeriö*

OPETTAJATARPEET NYT JA TULEVAISUUDESSA

Opettajatarpeen ennakointi on tärkeää

Yhteiskuntamme yksi perusarvoista on, että kaikki saavat laadukkaan varhaiskasvatuksen ja koulutuksen niin, että jokainen voi kehittyä, löytää omat vahvuutensa ja paikkansa maailmassa. Tämä edellyttää sitä, että varmistamme jokaiselle (lapselle, nuorelle ja aikuiselle) oikeuden varhaiskasvatukseen ja opintoihin ammattitaitoisen, osaavan opettajan ohjaamana alueesta ja oppilaitoksesta riippumatta. Koulutus, osaaminen ja sivistys muodostavat osaltaan suomalaisen yhteiskunnan perustan. Laadukas ja yhdenvertainen koulutus on edellytys yksilön ja koko yhteiskunnan menestykselle ja toiminnalle. Koulutus on tärkeää hyvinvoinnille, mutta se on tärkeää myös yhteiskunnan resilienssin kannalta. Tasa-arvoiset ja yhdenvertaiset koulutusmahdollisuudet ovat lähtökohta kansakunnan osaamisen turvaamiselle ja osaamistason nostamiselle. Tarvitsemme jatkossakin riittävästi päteviä, ammattitaitoisia ja osaamistaan jatkuvasti uudistavia opettajia varmistamaan korkeatasoisen opetuksen.

Opettajatarpeen ennakkoinnin tavoitteena on varmistaa, että opettajankoulutusmäärät riittävät turvaamaan kelpoisten opettajien saatavuuden eri opetustehtäviin myös tulevaisuudessa. Tämä edellyttää koulutuksen kohdentamista ennakoidun opettajatarpeen mukaan. Opettajankoulutuksessa tehtävät määrälliset ratkaisut vaikuttavat opettajatilanteeseen viiveellä. Ilman säännöllisin väliajoin toistuvaa ennakointia voivat monet tulevaan opettajatarpeeseen vaikuttavat tekijät jäädä huomaamatta.

Opettajankoulutusratkaisuisissa tarvitaan kattavaa ja ajantasaista tietoa, jonka tulee olla opetushallinnon, korkeakoulujen opettajankoulutusyksiköiden, tutkijoiden sekä opetuksen järjestäjien käytettävissä. Tätä tietoperustaa on rakennettu vuodesta 1998 lähtien toteuttamalla säännöllisesti valtakunnallinen opettajatiedonkeruu ja opettajatarpeiden ennakointi. Opettajatiedonkeruun avulla on ollut mahdollista seurata opettajien kelpoisuuden, ikärakenteen ja opetuksen ryhmäkokojen muutoksia. Nämä ovat tärkeitä tietoja opettajankoulutuksen määrällisten ratkaisujen pohjaksi.

Ennakkoinnissa tarvitaan opettaja- ja ryhmäkokotietojen ohella oppilas- ja väestötilastoja sekä väestöennusteita. Opettajatarpeisiin vaikuttavat myös muutokset opetussuunnitelmissa ja tutkintojen rakenteissa, tuntijakoratkaisut, opettajankoulutuksen kesto ja mahdolliset opiskelun keskeyttämiset sekä opettajien ammatillinen liikkuvuus ja eläköityminen. Opettajatarpeen arviointia vaikeuttavat ennakointitietolähteiden hajanaisuus ja runsaus sekä yllätykselliset toimintaympäristön muutokset ja tekijät, joiden vaikutuksia on hankala ennakoida. Tällaisia ovat esimerkiksi erilaiset koulutus uudistukset, yhteiskunnan taloudellisen tilanteen vaikutukset ja tulevaisuuden osaamistarpeissa tapahtuvat muutokset. Koska opetustehtävät moninaistuvat yhteiskunnassa tulevaisuudessa, on ennakkoinnin yhteydessä tärkeää huomioida entistä paremmin myös perinteisten koulutusasteiden ulkopuolelle jäävät opettajaryhmät ja mahdollisuuksien mukaan kaikki opettajankoulutusta edellyttävät tehtävät sekä

julkisella että yksityisellä sektorilla. (Nissinen & Välijärvi 2011; Jokinen, Taajamo & Välijärvi 2014a; Vaikuttavaan ennakkointiin 2020.)

Ennakkointityötä, sen pohjalla olevia malleja ja erityisesti ennakkoinnin edellyttämän tietoperustan mahdollistavia ratkaisuja on tarpeen edelleen kehittää. Opettajatiedonkeruun haasteena on selvästi laskenut vastausprosentti kahdessa viimeisessä tiedonkeruussa. Vastausprosentin lasku on huolestuttava trendi. Lisäksi muun muassa aineenopettajien ja taiteen perusopetuksen osalta tiedonkeruu on ollut ongelmallista (Pursiainen ym. 2019; ks. myös Heikkinen ym. 2020). Tietojen tilastoinnissa tietovarantoihin on havaittu myös puutteita. Esimerkiksi erillisrahoitetut koulutukset voivat jäädä kirjaamatta tietojärjestelmiin. Tilanne vaatii perusteellista pohdintaa ja selvitystä tiedonkeruun keinoista jatkossa. Opettajatiedonkeruun ja ennakkoinnin välineitä on kehitettävä, jotta voimme näistä saatujen tietojen avulla kohdentaa opettajankoulutusta oikein ja taata riittävä määrä kelpoisia opettajia kaikille koulutusasteille. Huomiota tulee kiinnittää myös opettaja- ja ennakkointitiedon laajempaan ja helpompaan saatavuuteen. Tietoa ja opettaja-aineistoja tarvitaan muun muassa myös koulutuksen tutkijoiden ja opetuksen järjestäjien tarpeisiin.

Opettajankoulutuksen ja opetustyön vetovoima

Opettajien saatavuuteen vaikuttaa myös opettajankoulutuksen vetovoima sekä se, missä määrin opettajankoulutuksen saaneet hakeutuvat koulutuksen jälkeen opetusalan tehtäviin ja pysyvät tyouralla. Kansainvälisesti vertailtuna opettajankoulutus poikkeaa Suomessa monista muista maista siinä, että se on edelleen vetovoimainen hakukohde. Opettajankoulutusten hakijamäärät laskivat kuitenkin vuodesta 2015 vuoteen 2019, mutta kääntyivät valtaosin nousuun 2020. Ammatillisen opettajankoulutuksen hakijamäärissä on ollut havaittavissa laskua enemmän kuin luokanopettajakoulutuksessa, yhteensä 34,8 prosenttia vuodesta 2015 vuoteen 2019. (Heikkinen ym. 2020.)

Opettajankoulutuksen vetovoimaa tarkastelevan selvityksen mukaan eniten vetovoimaa lisääviä tekijöitä ovat opettajan työn luonne ja sen merkitys yhteiskunnalle sekä tulevaisuuden parissa työskentely (Heikkinen ym. 2020). Digitalisaatio vahvistaa jossain määrin opettajankoulutuksen vetovoimaa. Nuoret näkevät digitaalisten ratkaisujen avaavan uusia tapoja tehdä opettajan työtä. Eniten vetovoimaa vähentävät mielikuvat opettajien heikentyneistä työoloista, esimerkiksi koulujen resurssien vähenemisestä. Vetovoimaselvityksen mukaan tehokkaimpia tapoja vahvistaa opettajankoulutuksen vetovoimaa on turvata kasvattajien ja opettajien työn edellytykset, vahvistaa ammatillista autonomiaa ja pitää huolta korkeasta koulutustasosta. (Heikkinen ym. 2020.)

Viimeisimmässä OECD:n TALIS-tutkimuksessa (*Teaching and Learning International Survey*) Suomi osallistui yläkouluja koskevaan osuuteen (Taajamo & Puhakka 2019, 2020). Tutkimuksen perusteella 58 prosenttia yläkoulujen opettajista kokee, että heidän ammattiaan arvostetaan yhteiskunnassa. Tämä on selvästi enemmän kuin muissa vertailu- ja TALIS-maissa keskimäärin. Opettajat ovat Suomessa myös ammattiinsa tyytyväisempiä kuin kollegat muissa vertailumaissa. Yläkoulun opettajista 92 prosenttia koki, että opettajuuden hyvät puolet painavat vaakakupissa huonoja enemmän, ja lähes 80 prosenttia opettajista valitsisi yhä opettajan ammatin, jos he saisivat päättää siitä uudelleen (Taajamo & Puhakka 2019). Toisaalta, vaikka suomalaiset yläkoulun opettajat ovat tyytyväisiä työhönsä, jopa 34 prosenttia heistä ilmoitti, että toinen ammatti olisi ollut parempi valinta (lisäystä 6 prosenttia vuodesta 2013). Muutenkin TALIS 2018

tutkimustuloksissa on havaittavissa laskeva trendi suomalaisten opettajien työtyytyväisyydessä vuoteen 2013 verrattuna (Taajamo & Puhakka 2020).

Opettajankoulutuksen ja opettajan ammatin säilyminen ja kehittyminen vetovoimaisena ja houkuttelevana on yksi koulutusjärjestelmämme tulevaisuuden avainkysymyksistä. Opettajien hyvinvointiin, perehdytykseen ja uranaikaisen osaamisen kehittämisen tukeen, työoloihin ja opettajan työn arvostukseen tulee kiinnittää huomiota. Näin opetustyön vetovoima ja opettajien pysyvyys opetusalan tehtävissä voidaan varmistaa.

Opettajankoulutuksen määrällisiä tulevaisuuden näkymiä

Koulutuksen ja ohjauksen laatu sekä saatavuus on varmistettava kaikkialla Suomessa. Väestökehityksellä, muuttoliikkeellä, alueellisella eriytymisellä, maahanmuutolla sekä opettajien ikärakenteella on vaikutuksia opettajien koulutustarpeisiin. Myös jatkuvan oppimisen tavoitteet ja nivoutuminen osaksi muun muassa korkeakoulujen toimintaa sekä oppivelvollisuuden laajentaminen vaikuttavat opettaja- ja ohjaustarpeisiin.

Syntyvyys on alentunut Suomessa viimeiset kahdeksan vuotta. Kun lapsia syntyi 2010-luvun alussa yli 60 000, oli syntyneiden määrä vuonna 2019 alle 46 000. Tilastokeskuksen vuonna 2019 julkaistun alueellisen väestöennusteen ja Sitran koulutustarpeita vuoteen 2040 asti ennakoivan selvityksen mukaan alle 15-vuotiaiden määrä vähenee noin 180 000 henkilöllä vuosien 2019–2040 aikana. 15–24-vuotiaiden nuorten määrä vähenee noin 91 300 henkilöllä (Aro ym. 2020; Suomen virallinen tilasto). Ennusteiden mukaan alueellinen polarisoituminen kasvaa. Jos ennusteet toteutuvat, Suomi on seuraavan kahdenkymmen vuoden kuluessa hyvin erilainen maa kuin nyt. Väestömuutoksilla on silloin vaikutuksia opetuksen järjestämiseen kaikilla asteilla. Vaikutukset etenevät eritahtisesti koulutusasteittain ja alueittain. Sitran ennakkointiselvityksen mukaan vuosien 2015–2019 alhainen syntyvyys läpäisee koulutuskentän 2020- ja 2030-luvuilla: varhaiskasvatuksen ja peruskoulun alaluokkien puolella vaikutukset näkyvät jo nyt, toisella asteella 2030-luvun alusta lähtien ja korkeakoulutuksessa 2030-luvun loppupuolella (Aro ym. 2020).

Opettajankoulutuksen määrälliset tavoitteet

Opettajankoulutusten määrällisten tavoitteiden määrittelyssä hyödynnetään opettajatiedonkeruun tuloksia ja muuta ennakkointitietoa. Koulutustavoitteista sovitaan korkeakoulujen kanssa neljäksi vuodeksi kerrallaan. Viimeksi tavoitteista sovittiin keväällä 2020 kaudelle 2021–2024.

Yliopistojen opettajankoulutuksessa on tehty viime vuosina useita koulutuslisäyksiä varhaiskasvatuksen opettaja, luokanopettaja-, erityisopettaja- ja erityisluokanopettajakoulutukseen sekä oppilaan-/opinto-ohjaajakoulutukseen. Aineenopettajakoulutuksen lisäykset ovat kohdistuneet matemaattis-luonnontieteellisten aineiden opettajankoulutukseen. Myös ammatillista opettajankoulutusta on lisätty. Lisäykset on toteutettu korottamalla korkeakoulujen ja opetus- ja kulttuuriministeriön välisten sopimuksien määrällisiä koulutustavoitteita ja kohdentamalla erillisrahoitusta tiettyjen opettajaryhmien koulutettavamäärien kasvattamiseen.

Tällä hetkellä pulaa on edelleen varhaiskasvatuksen opettajista ja varhaiskasvatuksen erityisopettajista. Erityisesti pääkaupunkiseudulla sekä suomen- että ruotsinkielisiä varhaiskasvatuksen opettajia tarvitaan lisää. Erityisluokanopettajien ja erityisopettajien tilanne on

kelpoisuuksien näkökulmasta parantunut, mutta kelpoisten opettajien saatavuudessa on alueellisia eroja. Haasteita on havaittu myös suomi ja ruotsi toisena kielenä (S2), oman äidinkielen sekä tiettyjen katsomusaineiden opetuksessa ja opettajien kelpoisuuksissa (Pyykkö 2017; Tainio & Kallioniemi 2019; Airas ym. 2019; Kyckling ym. 2019). Näiden aineiden koulutustarpeen on myös ennakoitu lisääntyvän tulevaisuudessa. Opinto-ohjauksen ja ohjausosaamisen tarve on lisääntynyt ammatillisen koulutuksen uudistuksen, lukiolain, jatkuvan oppimisen uudistuksen ja jatkossa myös oppivelvollisuuden laajentamisen vuoksi. Erityisesti ruotsinkielisessä koulutuksessa osaavasta opinto-ohjauksesta on pulaa. Lisäksi ohjausmitoituksen näkökulmasta ohjausosaamisen lisäystarvetta on ammatillisessa koulutuksessa ja jonkin verran myös perusopetuksen ja lukion puolella (ks. myös Goman ym. 2020 ja opinto-ohjaajien koulutusmääristä Vuorinen 2020).

Uuden varhaiskasvatustarvelain (540/2018) mukaan vuonna 2030 päiväkodissa kasvatus-, opetus- ja hoitotehtävissä toimivasta henkilöstöstä vähintään kahdella kolmasosalla tulee olla varhaiskasvatuksen opettajan tai sosionomin kelpoisuus ja heistä vähintään puolella varhaiskasvatuksen opettajan kelpoisuus. Lain valmistelun yhteydessä vuosittainen varhaiskasvatuksen opettajankoulutustarve arvioitiin noin tuhanneksi vuoteen 2027 asti. Tätä edistään muun muassa tuhannen lisäpaikan suunnitelmalla, jonka mukaan yliopistot toteuttavat asteittain aloituspaikkalisäykset vuosien 2018–2021 aikana ministeriön lisärahoituksella. Opetus- ja kulttuuriministeriö tukee lisäksi syksyllä 2021 käynnistyvää varhaiskasvatuksen opettajan valtakunnallista monimuotokoulutusta. Koulutus toteutetaan niiden seitsemän yliopiston yhteistyössä, joilla on varhaiskasvatuksen opettajien koulutusvastuu.

Keväällä 2020 korkeakoulujen kanssa koulutustavoitteista käydyissä sopimusneuvotteluissa kaudelle 2021–2024 tarkasteltiin yliopistojen tarjoamien opettajankoulutusten osalta varhaiskasvatuksen-, luokanopettaja-, erityisluokanopettaja- ja erityisopettajakoulutuksen määrällisiä tavoitteita. Aineenopettajakoulutukselle ei asetettu tavoitteita opettajaryhmittäin, mutta suomi/ruotsi toisena kielenä opetuksen kasvavat tarpeet olivat esillä keskusteluissa. Varhaiskasvatuksen opettajakoulutustavoitteisiin tehtiin selkeä lisäys. Luokanopettajakoulutuksen tavoitteita puolestaan laskettiin hiukan. Erityisopettajakoulutuksen tavoitteet pidettiin lähes samoina edelliseen kauteen verrattuna; pieni korotus tehtiin kuitenkin varhaiskasvatuksen erityisopettajakoulutuksen tavoitteisiin ja ruotsinkieliseen erityisopettajakoulutukseen. Ammattikorkeakoulujen kanssa sovittiin ammatillisen opettajankoulutuksen tavoitteista. Ammatillisen opettajakoulutuksen määrällisiä tavoitteita vähennettiin viime sopimuskaudella, joten nyt niihin ei tehty muutoksia.

Koulutus- ja osaamistason nostamiseksi on sopimusneuvotteluissa sovittujen koulutustavoitteiden lisäksi päätetty lisätä runsaat 10 200 aloituspaikkaa korkeakouluihin vuosina 2020–2022. Lisäpaikkoja on tulossa myös opettajankoulutuksiin. Vuoden 2020 osalta yliopistot päättivät lisäpaikoista erityisesti varhaiskasvatuksen opettajankoulutukseen mutta myös erityis- ja luokanopettajakoulutukseen sekä opinto-ohjaajien koulutukseen.

Opetussektori on jatkossa suurien haasteiden edessä syntyvyyden laskun ja muuttoliikkeen vuoksi. Alueet erilaistuvat koulutustarpeiden mukaan. Tällä ennakoidaan olevan suuria vaikutuksia opettajatarpeisiin. Väestökehitysnäkymien ja tiedonkeruun tulosten perusteella voi päätellä, että luokanopettajakoulutuksen nykyisiä koulutusmääriä on jatkossa tarpeen vähentää asteittain oppilasikäluokkien huomattavan pienenemisen vuoksi. Väestökehityksellä näyttäisi olevan vastaavanlaista vaikutusta myös aineenopettajien tarpeeseen. Esimerkiksi lukiolaisten määrä kasvaa lievästi 2030-luvulle saakka, minkä jälkeen määrän ennakoidaan vähenevän 2010-luvun jälkipuoliskon alhaisen syntyvyyden vuoksi 2030-luvun aikana (Aro ym.

2020). Pidemmällä aikavälillä on tarpeen seurata väestökehityksen ja toisaalta suurten opettajaryhmien eläköitymisen ja maahanmuuton yhteisvaikutuksia. Vaikutukset tulee huomioida, kun päätetään opettajankoulutuksen määrällisistä tavoitteista. Erityisluokanopettajista ja erityisopettajista 43 prosenttia, perusopetuksen opettajista 41 prosenttia ja lukion opettajista 44 prosenttia on vähintään 50 vuotta täyttäneitä. Ammatillisen koulutuksen opettajista jopa 62 prosenttia on 50-vuotiaita tai sitä vanhempia ja vapaan sivistystyön opettajista 57 prosenttia. Tuleviin eläköitymisiin on aiheellista varautua ja selvittää toisaalta myös vielä tarkemmin ammatillisen alan opettajatarpeita huomioiden myös väestökehityksen vaikutukset.

Ruotsinkielisen koulutuksen opettajatarpeista on huolehdittava entistä paremmin. Asiasta saadaan lisätietoa vuoden 2021 alussa. Opetus- ja kulttuuriministeriö on antanut selvityshenkilölle tehtäväksi selvittää ruotsinkielisen varhaiskasvatuksen ja koulutuksen nykytilaa ja tehdä kehittämisehdotuksia. Selvitys kattaa koko koulutusketän varhaiskasvatuksesta korkeakoulutukseen. Selvitystyössä tarkastellaan ruotsinkielisen koulutuksen erityispiirteitä ja kehittämistarpeita ja tehdään esityksiä toimenpiteistä. Työtä tukee laaja-alainen seurantar ryhmä. Selvitys liittyy hallitusohjelman tavoitteisiin nostaa koulutus- ja osaamistasoa kaikilla koulutusasteilla, kaventaa oppimiseroja ja lisätä koulutuksellista tasa-arvoa.

Viimeaikaisissa keskusteluissa on nostettu esiin tarve huomioida opetuksen tarjonnassa entistä paremmin muitakin eri kielivähemmistöjä koskien muun muassa saamenkielistä ja eri saamen kielten sekä viittomakielten opetusta. Osana Opettajankoulutuksen kehittämisohjelman toimeenpanoa opetus- ja kulttuuriministeriö onkin rahoittanut suomalaisen viittomakielten opetuksen kehittämishanketta. Saamelaiskäräjien koulutus- ja oppimateriaalitoimiston selvitysten mukaan saamenkielistä opettajista on pulaa kaikilla koulutusasteilla varhaiskasvatuksesta lähtien. Saamenkielistä aineenopetusta on tarjolla hyvin rajoitetusti. Opetus- ja kulttuuriministeriö asetti helmikuussa 2020 saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmän, jonka tehtävänä on tarkastella saamenkielisen varhaiskasvatuksen, saamelaisten kulttuuri- ja kielipesätoiminnan, saamelaisopetuksen ja koulutuksen tilaa sekä tehdä esityksiä muun muassa saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen, koulutuksen, varhaiskasvatuksen sekä saamelaisten kulttuuri- ja kielipesätoiminnan kehittämisestä ja saatavuuden vahvistamisesta sekä opetus- ja varhaiskasvatushenkilöstön saatavuudesta.

Työelämän muutosta ja uusien ammattien syntyä on myös seurattava opettajatarpeen ennakoinnissa. Tulevaisuudessa resurssit tulee suunnata oikein todellisten opettajatarpeiden mukaan.

Opettajien kelpoisuustilanne yleissivistävässä koulutuksessa

Opettajatiedonkeruun 2019 tulokset osoittavat, että päätoimisten opettajien kelpoisuustilanne on yleissivistävässä koulutuksessa valtakunnallisesti arvioiden erittäin hyvä (95,7 % kelpoisia). Ruotsinkielisessä opetustoimessa opettajakelpoisuustilanne on suomenkielistä koulutointia hieman heikompi. Perusopetuksen opettajien kelpoisuusasteet ovat edelleen pääasiassa hiukan parantuneet tai pysyneet lähes samoina vuoden 2016 tiedonkeruuseen verrattuna. Lukiokoulutuksen puolella kelpoisuudet ovat vuodesta 2016 pääasiassa hienoisesti laskeneet. Selkeää parannusta on kuitenkin tapahtunut jälleen sivutoimisten tuntiopettajien kelpoisuusasteissa (parannusta yli 11 % vuodesta 2016), ja kelpoisuus lukiokoulutuksen puolella on nyt jo yli 90 prosenttia ja perusopetuksessa noin 71 prosenttia.

Suomenkielisistä luokanopettajista edelleen miltei 97 prosenttia on kelpoisia tehtävänsä. Ruotsinkielisten luokanopettajien kelpoisuustilanne on jälleen aiempaa parempi, ja

kelpoisuusprosentti on noussut lähes 91:een. Eniten epäpäteviä suomen- ja ruotsinkielisiä luokanopettajia on Uudellamaalla.

Erityisluokanopettajien ja erityisopettajien kelpoisuustilanne on jälleen parantunut. Uusimpaan opettajatiedonkeruuseen osallistuneista erityisluokan- ja erityisopettajista 90,4 prosenttia on kelpoisia tehtäväänsä. Kelpoisuuden alueelliset erot ovat kuitenkin selvät, ja ruotsinkielisissä kouluissa kelpoisuusprosentti on selvästi alhaisempi (noin 85 %). Suurin erityisopettajien saatavuusongelma on Uudellamaalla, jossa noin 83 prosenttia perusopetuksen erityisopettajista on kelpoisia tehtäviinsä. Uudenmaan ruotsinkielisissä kouluissa heidän kelpoisuusasteensa on noin 78 prosenttia.

Perusopetuksen ja lukiokoulutuksen aineenopettajista noin 97 prosenttia on kelpoisia tehtäviinsä. Alueellisia eroja on yleisesti ottaen vähän. Oppiainekohtaisessa tarkastelussa ilmenee, että kaikissa niissä perusopetuksen ja lukion oppiaineissa, joissa vastausprosentti mahdollisti kelpoisuusasteiden tarkastelun, opettajien kelpoisuusprosentti on yli 90. Tässä yhteydessä on kuitenkin huomioitava, että kelpoisuuksia tarkasteltiin vain opettajien eniten opettaman aineen osalta.

Vapaassa sivistystyössä kelpoisten opettajien osuus on edelleen kasvusuunnassa aiempien opettajatiedonkeruiden tuloksiin verrattuna. Selvimmin tämä myönteinen muutos on nähtävissä kansanopistoissa. Tiedonkeruuseen osallistuneiden opettajien vastausten perusteella 85 prosenttia vapaan sivistystyön opettajista on kelpoisia tehtäviinsä.

Opettajien kelpoisuustilanne ammatillisessa koulutuksessa

Kyselyyn vastanneesta ammatillisen koulutuksen opetushenkilöstöstä noin 93 prosenttia ilmoitti olevansa kelpoisia hoitamaansa tehtävään. Kelpoisuustilanne on parantunut edelleen aiempiin vuosiin verrattuna lähes kaikissa tiedonkeruussa tarkastelluissa ammatillisen koulutuksen tehtävätyypeissä. Erityisesti parantui sivutoimisten tuntiopettajien kelpoisuustilanne, joka on nyt noin 71 prosenttia. Myös päätoimisten tuntiopettajien ja erityisopettajien kelpoisuudet paranivat yli neljä prosenttia. Erityisopettajien, opinto-ohjaajien ja lehtoreiden kelpoisuusaste on tiedonkeruun perusteella korkea (97 prosenttia tai enemmän). Ruotsinkielisen ammatillisen koulutuksen opettajien kelpoisuustilanne oli edelleen selvästi heikompi kuin suomenkielisten ammatillisten opettajien, vaikka selvää muutosta myönteiseen suuntaan on tapahtunut edelleen. Ruotsinkielisistä ammatillisen koulutuksen opettajista noin 88 prosentilla on kelpoisuus.

Ammatillisten opintojen opettajien kelpoisuustilanne vaihtelee koulutusalan mukaan. Vuoden 2019 opettajatiedonkeruun perusteella paras kelpoisuustilanne on kasvatusaloilla, terveyden ja hyvinvoinnin sekä kaupan, hallinnon ja oikeustieteiden aloilla ja heikoin luonnontieteiden ja yhteiskunnallisilla aloilla. Alueellisesti tarkasteltuna paras tilanne on Etelä-Karjalassa, Lapissa ja Etelä-Savossa ja heikoin Kainuussa (88 %).

Opettajankoulutuksen laadullisia tulevaisuuden näkymiä

Väestökehityksen, muuttoliikkeen ja maahanmuuton vaikutukset näkyvät määrällisten opettajatarpeiden ohella myös eri koulutusasteilla vaikutuksina opetuksen sisältöihin ja pedagogisiin ratkaisuihin sekä opetuksen järjestelyihin ja saavutettavuuteen. Näitä kysymyksiä

ja niiden vaikutusta opettajankoulutukseen on tarpeen pohtia ja selvittää yhdessä opettajankoulutuksen kaikkien toimijoiden ja sidosryhmien kanssa. Opettajankoulutuksen suunnitelmallista, verkostoitunutta ja tutkimusperustaista kehittämistä on tärkeä jatkaa. Näin on viime vuosina toimittu Opettajankoulutusfoorumissa sekä opettajankoulutuksen kehittämisohjelman laadinnassa ja toteutuksessa. Opettajien pedagogisten opintojen kokonaisuutta on tarpeen tarkastella myös siltä osin, miten onnistuneesti pedagogisten opintojen osalta toteutuvat kelpoisuusasetuksen (986/1998) periaatteena ja tavoitteena oleva yhtenäinen opettajuus ja yleinen pedagoginen kelpoisuus. Tässä yhteydessä myös kelpoisuusvaatimusten tarkastelu on paikallaan.

Jatkuva oppiminen ja uranaikainen osaamisen kehittäminen

Opettajatiedonkeruun 2019 tulokset osoittavat, että opettajien osallistuminen täydennyskoulutukseen on edelleen lisääntynyt. Täydennyskoulutukseen osallistui vuonna 2018 noin viisi kuudesta (yli 84 %) opettajasta. Erytisen aktiivisia osallistujia ovat rehtorit. Lukion opettajat osallistuvat täydennyskoulutukseen hiukan perusopetuksen opettajia enemmän. Ammatillisen koulutuksen opettajien osallistuminen täydennyskoulutukseen jäi alle 70 prosenttiin, vaikka osallistuminen onkin lisääntynyt aiemmista vuosista. Selkeää parannusta on tapahtunut myös vapaan sivistystyön puolella, jossa vajaa 74 prosenttia opettajista ilmoitti osallistuneensa täydennyskoulutukseen. Täydennyskoulutukseen osallistumisessa on edelleen alueellisia ja kieliryhmittäisiä eroja. Suomenkielisten oppilaitosten opettajat osallistuvat täydennyskoulutukseen ruotsinkielisiä opettajia enemmän lukuun ottamatta ammatillisen toisen asteen opettajia.

Huolestuttavaa on kuitenkin se, että vaikka opettajien täydennyskoulutukseen ja opettajien uranaikaisen osaamisen kehittämiseen on panostettu viime vuosina monin eri tavoin, yli 30 prosenttia ammatillisen toisen asteen opettajista ja vajaa 26 prosenttia vapaan sivistystyön opettajista ei vuoden 2018 aikana ollut päivittänyt omaa osaamistaan osallistumalla koulutukseen. Toisaalta erilaiset informaaliset oman osaamisen kehittämisen muodot ovat lisääntyneet. Nämä uudet muodot eivät näy tiedonkeruun tuloksissa. Yksi esimerkki tästä on vertais-tukeen perustuva tutoropettajatoiminta, jota monissa kunnissa on viety aktiivisesti eteenpäin.

Toinen huolestuttava suunta on se, että henkilökohtaisia koulutus- ja kehittämissuunnitelmia laadittiin vähemmän edelliseen tiedonkeruuseen verrattuna (heikennystä noin 8 %). Tätä asiaa tulee selvittää. Voidaan pohtia, miten opetuksen järjestäjiä ja sivistystoimen ja oppilaitosten johtoa voitaisiin tukea osaamisen johtamisessa. Kehittämissuunnitelmien hyödyntämistä tukevia hankkeita on parhaillaan meneillään. Opetushallituksessa on luotu hyviä malleja ja työvälineitä tähän. Toiminta ei kuitenkaan selvästikään ole vakiintunut osaksi oppilaitosten osaamisen kehittämisen käytänteitä. Koulutus- ja kehittämissuunnitelmien osalta paras tilanne on edelleen ammatillisessa koulutuksessa, jonka opettajista 43 prosentilla on koulutus- ja kehittämissuunnitelma, joskin heikennystä on tapahtunut edelliseen tiedonkeruuseen verrattuna jopa noin 18 prosenttia. Heikoin tilanne on perusopetuksessa, jossa noin 31 prosentilla opettajista on tiedonkeruun tietojen perusteella koulutus- ja kehittämissuunnitelma.

Henkilökohtaisen koulutus- ja kehittämissuunnitelman laatiminen tukee opettajaa työssänsä sekä opettajien uranaikaisen osaamisen kehittämisen suunnitelmallisuutta ja pitkäjänteisyyttä. Suunnitelmallisuuden lisääntyminen turvaa voimavarojen tarkoituksenmukaisen käytön ja parantaa mahdollisuuksia erilaisten koulutustarpeiden huomioonottamiseen työuran aikana. Kehittämissuunnitelmien lähtökohtana on yleensä opettajan henkilökohtainen osaamisen kehittäminen. Huomiota tulisi lisäksi kiinnittää yhä enemmän

myös koulutuksessa ja opetuksessa toimivien yhteiseen osaamiseen ja sen kehittämiseen. Oppivan yhteisön hengessä voidaan laatia kehittämissuunnitelmat koskemaan koko yhteisöä, ei pelkästään yksilöitä. Tärkeää on, että opetuksen järjestäjän koulutuksen kehittämissuunnitelma, oppilaitoksen yhteisöllinen osaamisen kehittämissuunnitelma ja opettajan oma kehittämissuunnitelma muodostavat linjakkaan toisiaan tukevan kokonaisuuden.

Opettajien osaamisen kehittämiseen tulee kehittää uusia toimivia perus-, perehdyttämiskoulutuksen ja jatkuvan uranaikaisen oppimisen yhdistäviä malleja. Näistä ja vertaistukeen perustuvista osaamisen kehittämisen malleista on jo saatu hyviä kokemuksia muun muassa opettajankoulutuksen kehittämishankkeissa.

Suomessa on tarpeen kiinnittää edelleen huomiota opettajien induktiovaiheen tukeen (ks. Jokinen, Taajamo & Välijärvi 2014b). OECD:n TALIS 2018 -tutkimuksen tulosten mukaan suomalaiskouluissa mentorointia hyödynnetään edelleen vähän uusien opettajien ohjauksessa ja perehdyttämisessä (Taajamo & Puhakka 2019). Opettajatiedonkeruun tulokset osoittavat saman asian. Tämä siitä huolimatta, että opetus- ja kulttuuriministeriö on viime vuosien aikana tukenut yli 800 vertaismentorin koulutusta. Uusien opettajien perehdyttäminen on tärkeää, koska sen avulla voidaan tukea opettajien sitoutumista opetusalan tehtäviin. Perehdyttämävaiheen onnistuminen tukee opettajien osaamisen karttumista, hyvinvointia ja ammatillista kasvua. Perehdyttämisen joustavaksi järjestämiseksi opetuksen järjestäjillä on olemassa monenlaisia malleja, kuten oppivan yhteisön malli ja työnohjaustoiminta sekä erilaisia vertaistukeen perustuvia koulutuksia ja digitaalisuuden hyödyntämistä. Kuntien rooli on keskeinen perehdyttämävaiheen koulutuksen ja tuen kehittämisessä. Mentoroinnin ja perehdyttämiskoulutusten tulee vastata opetuksen järjestäjien tarpeisiin.

Jatkuva oppiminen on koko elämänkaaren aikaista, eri elämänaalueille ulottuvaa oppimista. Uudet opettajien osaamisvaatimukset edellyttävät, että jokaiselle opettajalle tulee varmistaa perusosaaminen, jonka pohjalta jatkuva oppiminen ja osaamisen kehittäminen on mahdollista. Yhteisöllinen osaamisen kehittäminen liittyy oleellisesti myös jatkuvan oppimisen tukemiseen.

Täydennyskoulutukseen osallistumisen esteitä on poistettava ja opettajankoulutuksen jatkumo on saatava vahvaksi. Opettajien mahdollisuus oman osaamisen päivittämiseen on tärkeää jo Suomen opettajakunnan ikärakenteenkin vuoksi. Monella opettajaksi valmistumisesta on jo aikaa. Uranaikaisen osaamisen tuki ja jatkuvan oppimisen mahdollisuus opettajan työuran eri vaiheissa on yksi tärkeistä opettajan ja rehtoreiden työssä jaksamisen ja pysymisen edellytyksistä.

Eri koulutusasteilla tapahtuneet ja tapahtuvat uudistukset lisäävät tarpeita opettajien uranaikaiseen osaamisen kehittämiseen. Esimerkiksi lukioissa on tapahtunut lyhyen ajan kuluessa kolme isoa muutosta: vuonna 2016 käyttöön otetut tarkistetut opetussuunnitelman perusteet, lukiolain muutos ja vuonna 2021 käyttöön tulevat uudet opetussuunnitelman perusteet. Opettajien osaamisen kehittämistarpeisiin vaikuttavat myös muutokset osaamistarpeissa eri aloilla, joita on selvittänyt muun muassa Osaamisen ennakointifoorumi (Leveälahti ym. 2019).

Opettajat tarvitsevat tulevaisuudessa yhä enemmän muun muassa digipedagogiikan osaamista sekä erityispedagogiikkaan ja oppimisen tukeen liittyvää osaamista. Vuorovaikutuksen ja yhteisöllisyyden edistäminen ja johtamisosaamisen vahvistaminen ovat myös edelleen keskeisiä. Yhteistyöhön liittyvät osaamisen kehittämistarpeet näkyvät myös OECD:n TALIS 2018 tutkimuksen tuloksissa (Taajamo & Puhakka 2020). Lisäksi yhteistyön merkitys yhteiskunnan eri toimijoiden kanssa korostuu opetuksessa entisestään. Samoin kestävä kehityksen hyvin

moninaiset kysymykset ovat entistä enemmän esillä. Opettajat tarvitsevat näihin liittyvää osaamista. Opetuskontekstin muuttuessa yhä monikulttuurisemmaksi ja -kielisemmäksi on näihin osaamisalueisiin panostettava jatkossa edelleen niin opettajien peruskoulutuksessa kuin myös osana jatkuvaa oppimista, uranaikaisen osaamisen kehittämistä.

Tasa-arvoiset mahdollisuudet laadukkaaseen koulutukseen muuttuvassa oppimis- ja opetuskontekstissa

Opettajatiedonkeruu antaa tietoa opettajien kelpoisuuksista, mikä on yksi tekijä laadukkaan opetuksen taustalla. Vaikka kelpoisuudet ovat Suomessa kehittyneet ja ovat pääasiassa hyvällä tasolla, on havaittavissa huolestuttavia kehityssuuntia. PISA-tulokset ovat osoittaneet, että sosioekonomisen taustan vaikutus oppimistuloksiin on voimistunut Suomessa (Leino ym. 2019). Korkeakouluissa maahanmuuttajataustaiset opiskelijat ovat aliedustettuina Suomessa. Karvin selvityksen mukaan ulkomaalaistaustaisten ei ole helppoa päästä opiskelemaan Suomessa (Airas ym. 2019; Eurostat).

Opetus- ja kulttuuriministeriö vastaa osaltaan koulutuksen tasa-arvoon liittyviin haasteisiin toteuttamalla vuosina 2020–2022 varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen laatua sekä tasa-arvoa parantavan Oikeus oppia kehittämisohjelman ja ammatillisen koulutuksen laatua ja tasa-arvoa vahvistavan Oikeus osata kehittämisohjelman. Oikeus oppia -kehittämisohjelmaan liittyvän demokratiaohjelman tarkoituksena on hyödyntää jo olemassa olevia hanketuloksia ja järjestöyhteistyötä, laajentaa valtakunnallisesti hyväksi havaittuja käytäntöjä, kehittää uusia menetelmiä sekä panostaa opettajien ja oppilaitosten muun henkilöstön täydennyskoulutukseen. Ohjelmassa tuetaan valtakunnallista yhteistyötä ja kehittämistoimintaa opettajien ihmisoikeusosaamisen vahvistamiseksi osana demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta. Lisäksi arvioidaan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen toteutumista varhaiskasvatuksessa, esi- ja perusopetuksessa, toisen asteen opetuksessa ja opettajankoulutuksessa uusien varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden ja opetussuunnitelman perusteiden mukaisesti.

Alueellisen eriytymisen ja erilaistumisen myötä tasa-arvoiseen koulutukseen vaikuttavat myös opettajien kelpoisuuskysymykset. On tärkeää, että opettajilla on mahdollisuus hankkia kaksoiskelpoisuus osana uranaikaisen osaamisen kehittämisen polkua. Aineenopettajilla kaksoiskelpoisuuden hankkiminen on ollut vaikeampaa kuin luokanopettajilla. Kelpoisuus koko perusopetukseen helpottaa esimerkiksi taide- ja taitoaineiden opettajien saatavuutta ja lisää vähätuntisten oppiaineiden aineenopettajien työllistymismahdollisuuksia varsinkin jatkossa, kun ennakoitietojen perusteella alueelliset erot opettajatarpeissa eri koulutusasteilla vain lisääntyvät.

Kielten opiskelun varhentaminen on lisännyt tarvetta kielten opettajien osalta kaksoiskelpoisuuteen. Toisaalta kielten opiskelu on yksipuolistunut ja vähentynyt entisestään. Lisäksi eri puolilla Suomea kouluissa on erilaiset mahdollisuudet monipuoliseen kielitarjontaan. Tämä tulee vain korostumaan jatkossa, kun väestökehityksen vaikutukset alkavat näkyä koulujen arjessa. Trendiä on tarpeen seurata opettajatarpeiden näkökulmasta. Kuten Pyykkö (2017) selvityksessään toteaa, saattaa kielivalintojen edelleen supistuminen ja yksipuolistuminen johtaa tulevaisuudessa opettajapulaan kieliaineissa, jos pula opiskelijoista vaikeuttaa opiskelijoiden rekrytointia opettajankoulutukseen. Toisaalta Osaamisen ennakoitifoorumin selvityksen mukaan monipuolinen kielitaito ja monikulttuurisuustaidot ovat tulevaisuudessa entistä tärkeämpiä hyvin monilla eri aloilla (Leveälähti ym. 2019). Tällä ja yhteiskunnan yhä moninaistuvammalla kielivarannolla voi olla erilaisia vaikutuksia jatkossa kielten opetukseen eri koulutusasteilla.

Kelpoisuus on tärkeä osatekijä laadukkaana opetuksen turvaamisessa, mutta ei ainoa. Meidän on edelleen vahvistettava opettajankoulutusta ja erityisesti sen jatkumoa, jotta opetus on Suomessa jatkossakin laadukasta ja tasa-arvoista. Opettajankoulutuksen kehittämistä on tarpeen tarkastella koulutuksen sisältöjen mutta myös toteutuksen ja pedagogisten menetelmien osalta, jotta varmistamme hyvinvoivien ja osaavien opettajien saannin muuttuvassa ja moninaistuvammassa koulutuskontekstissa (ks. Husu & Toom 2020).

Opiskelun ja oppimisen tukeen on tarpeen panostaa entistä enemmän

On ennakoitu, että erityispedagogiikan ja oppimisvaikeuksien tukeminen kasvattavat tulevaisuudessa edelleen merkitystään opettajien osaamistarpeena (Leveälahti ym. 2019). Ohjausosaamisen tarve on lisääntynyt, ja ohjaustarpeen lisääntymisen taustalla olevat uudistukset vaikuttavat myös opinto- ja oppilaanohjauksen muotoihin ja sisältöihin. Myös maahanmuuttajataustaisten oppijoiden määrän kasvulla on vaikutusta, koska heidän ohjaustarpeensa on otettava jatkossa huomioon entistä paremmin (Airas ym. 2019). Oppijoiden hyvinvointi, opiskelun sujuminen ja oppiminen edellyttävät laadukasta, riittävää ja oikea-aikaista ohjausta ja tukea. Opetus- ja kulttuuriministeriö on käynnistämässä opinto-ohjauksen kehittämissuunnitelman perusopetuksessa ja toisella asteella. Ohjelma kytkeytyy osaltaan Marinin hallitusohjelman tavoitteeseen vahvistaa opinto-ohjausta eri koulutusasteilla, ja se toteutetaan tiiviissä yhteydessä oppivelvollisuuden laajentamisen valmisteluun, Oikeus oppia -ohjelmaan, Oikeus osata ohjelmaan sekä valmistelussa olevaan lukiokoulutuksen laatuohjelmaan.

Opettajankoulutus vahvaksi yhteistyöllä ja verkostoilla – foorumit koulutusta kehittämässä

Opetuksen ja koulutuksen toimintaympäristössä tapahtuu paljon merkittäviä muutoksia, jotka sekä vaativat että kannustavat kehittämään opettajien peruskoulutusta ja uranaikaista osaamisen kehittämistä. Opetus- ja kulttuuriministeriö on asettanut kaksi kehittämissuunnitelmaa tukemaan tätä työtä: *Opettajankoulutusfoorumin* ja *Varhaiskasvatuksen koulutusten kehittämissuunnitelman*.

Opettajankoulutusfoorumin toiminta alkoi tammikuussa 2016. Maaliskuussa 2019 asetettiin uusi Opettajankoulutusfoorumi jatkamaan kehittämistyötä vuoden 2022 loppuun. Opettajankoulutusfoorumi toimii areenana, jolla opettajien perus- ja täydennyskoulutuksen toimijat ja yhteistyötahot voivat yhdessä jakaa näkemyksiä opettajankoulutuksen ja sitä koskevan tutkimuksen ajankohtaiskysymyksistä ja tulevaisuuden kehittämistarpeista. Opettajankoulutusfoorumin tehtävänä on uudistaa opettajien perus-, perehdyttämis- ja täydennyskoulutusta. Mukana foorumin toiminnassa ovat kaikki opettajankoulutusta tarjoavat yliopistot ja ammattikorkeakoulut. Lisäksi foorumin työskentelyssä on mukana kaikki opettajankoulutuksen sidosryhmät, asiantuntijoita opiskelija-, opettaja- ja rehtorijärjestöistä, kunta- ja työnantajajärjestöistä sekä valtion opetushallinnosta. Foorumi on hyödyntänyt työssään OECD:n (2016) suosituksia menestyksellisestä strategian laadinnasta ja sen toimeenpanosta (Lavonen ym. 2020).

Opettajankoulutusfoorumin laatima Opettajankoulutuksen kehittämissuunnitelma ja sen strategiset linjaukset suuntaavat suomalaisen opettajankoulutuksen kehittämistä (<https://minedu.fi/opettajankoulutusfoorumi>; Vahtivuori-Hänninen, Kupila & Parkkulainen 2019). Kehittämissuunnitelmaa päivitetään parhaillaan vastaamaan muuttunutta toimintaympäristöä.

Jatkuva uudistamistyö on tärkeää opettajankoulutuksen tulevaisuuden ja vetovoiman vahvistamisessa. Ajankohtaisia kysymyksiä foorumin työssä ovat muun muassa kasvatus- ja

opetusalan johtamiskoulutusten kehittäminen, opettajien perus- ja täydennyskoulutuksen välisen jatkumon vahvistaminen ja opettajien työuranaikaisen osaamisen kehittäminen sekä opettajan pedagogiset opinnot ja yleinen opettajakelpoisuus. Opettajankoulutuksen verkostojen ja kehittämishankkeiden luomia toimintamalleja ja uusia käytänteitä raportoidaan parhaillaan. Malleja voidaan lähivuosina soveltaa käytäntöön ja nivoa osaksi opettajankoulutuksen rakenteita ja pysyviä käytänteitä.

*Varhaiskasvatuksen koulutusten kehittämisfoorum*in toimintakausi on 2019–2020. Varhaiskasvatuksen koulutusten kehittämisfoorumin tehtävänä on edistää varhaiskasvatuksen koulutusten ja kouluttajien keskinäistä yhteistyötä ja seurata varhaiskasvatuksen koulutusten kehittämistä ja muutosprosesseja. Kehittämisfoorumissa toimii viisi eri jaostoa. Tutkimusjaosto kokoaa tietoa uusimmasta kansallisesta ja kansainvälisestä varhaiskasvatuksen koulutuksen tutkimuksesta ja laajemmin koko koulutuspolitiikasta koulutusten kehittämistarpeiden näkökulmasta. Ennakointijaosto tuottaa määrällistä ja laadullista ennakointitietoa ja esityksiä varhaiskasvatuksen henkilöstötarpeista. Koulutuspolitiikka- jaosto esittää toimivia ratkaisuja varhaiskasvatuksen koulutuspolkuihin ja aiemmin opitun hyödyntämiseen. Täydennyskoulutusjaosto tekee esityksiä varhaiskasvatuksen osaamisen kehittämisestä ja jatkuvan oppimisen toteuttamisesta. Osaamisprofiilit- jaosto tunnistaa kunkin ammattiryhmän ammatilliset vastuut ja tehtäväkentän sekä niiden edellyttämän osaamisen ja jaetut osaamisalueet. Jaostojen toiminnan tuloksista muodostuu varhaiskasvatuksen kehittämisohjelma. Foorumin tehtävänä on lisäksi varhaiskasvatuslain toimeenpanon tuki koulutukseen liittyvissä asioissa ja varhaiskasvatuslakiin kirjatun vuonna 2030 voimaan tulevan henkilöstörakenteen toteutumisen edistäminen.

Lopuksi

Laadukas koulutusjärjestelmä edellyttää, että pystymme ennakoimaan ajoissa tulevaisuuden opettajatarpeita ja että opettajan ammatti säilyy vetovoimaisena. Tarvitsemme toimivat ennakoinnin välineet ja riittävästi opettajatietoa. Opettajatiedon saatavuus mahdollistaa toimivat ja faktoihin perustuvat opettajankoulutusta koskevat ratkaisut. Opettajatietoa tarvitaan myös moniin muihin tarkoituksiin, kuten koulutuksen tutkijoiden ja opetuksen järjestäjien tarpeisiin.

Yhteiskunnassa tapahtuvilla suurilla muutoksilla on vaikutuksia opettajatarpeisiin ja koulutuksen järjestämiseen sekä pedagogisiin ratkaisuihin. Myös opettajatyön arjessa näkyvät muutokset edellyttävät jatkuvaa opettajankoulutuksen uudistamista, opettajien uranaikaisen osaamisen kehittämistä ja jatkuvan oppimisen mahdollistamista. Digipedagogiikan ja ohjausosaamisen merkitys kasvaa entisestään. Oppimisympäristöt moninaistuvat niin kulttuurisesta kuin kielellisestäkin näkökulmasta, joten tarvitaan lisää kieli- ja kulttuuritietoisuuden pedagogiikan osaamista. Näin voidaan vahvistaa myös yhdenvertaisuutta opetuksessa. Lisäksi yhteistyön merkitys, kestävyys ja kestävään elämäntapaan sekä tasa-arvoon liittyvät moninaiset näkökulmat ovat entistä enemmän läsnä opetuksessa. Näillä kaikilla on vaikutusta opettajien muuttuviin osaamistarpeisiin.

Opettajankoulutusta on tarpeen kehittää jatkossakin yhteistyössä tutkimusperustaisesti ja erilaisia verkostoja hyödyntäen. Dialogi opettajankoulutuksen eri toimijoiden kanssa luo pohjan kehitystyölle. Tässä tarvitaan tueksi yhteistyön rakenteita ja malleja, joista meillä on nyt hyviä kokemuksia kehittämisfoorumien kautta. Seuraava askel on miettiä, miten tätä foorumeissa toteutettua kehittämistyötä jatketaan tulevaisuudessa.

LÄHTEET

Airas, M., Delahunty, D., Laitinen, M., Shemsedini, G., Stenberg, H., Saarilampi, M.-L., Sarparanta, T., Vuori, H. & Väätäinen, H. (2019). Taustalla on väliä. Ulkomaalaistaustaiset opiskelijat korkeakoulupolulla. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Julkaisut 22:2019.

Aro, T., Aro, R., Honkala, N., Huttula, T. & Mäkelä, I. (2020). Mille väestölle? Ikäryhmäkohtaiset ja alueelliset väestöennusteet sekä uusien opiskelijoiden määrien ennuste kaikilla koulutusasteilla Suomessa 2018–2040. Sitran selvityksiä 167.

Burns, T. & Köster, F. (toim.) (2016). Governing education in a complex world. Educational Research and Innovation. OECD Publishing. Saatavilla: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264255364-en>.

Eurostat: edat_lfs_9912.

Goman, J., Rumpu, N., Kiesi, J., Hietala, R., Hilpinen, M., Kankkonen, H., Kjaldman, I.O., Niinistö-Sivuranta, S., Nykänen, S., Pantsar, T., Piilonen, H., Raudasoja, A., Siippainen, M., Toni, A. & Vuorinen, R. (2020). Vaihtoehtoja, valintoja ja uusia alkuja. Arviointi nuorten opintopoluista ja ohjauksesta perusopetuksen ja toisen asteen nivelvaiheessa. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Julkaisut 6:2020.

Heikkinen, H., Utriainen, J., Markkanen, I., Pennanen, M., Taajamo, M. & Tynjälä, P. (2020). Opettajankoulutuksen vetovoima. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja.

Husu, J. & Toom, A. (2020). Suomalainen opettajankoulutus – uutta suuntaa hakemassa? Kasvatus 2/2020, 225–234.

Jokinen, H., Taajamo, M. & Välijärvi, J. (2014a). Opettajaksi hakeutuminen. Teoksessa: Jokinen, H., Taajamo, M. & Välijärvi, J. (toim.). Pedagoginen asiantuntijuus liikkeessä ja muutoksessa – huomisen haasteita. Koulutuksen tutkimuslaitos, 19–24.

Jokinen, H., Taajamo, M. & Välijärvi, J. (2014b). Opettajien induktiovaiheen haasteet ja osaamisen kehittäminen. Teoksessa: Jokinen, H., Taajamo, M. & Välijärvi, J. (toim.). Pedagoginen asiantuntijuus liikkeessä ja muutoksessa – huomisen haasteita. Koulutuksen tutkimuslaitos, 37–43.

Kyckling, E., Vaarala, H., Ennser-Kananen, J., Saarinen, T. & Suur-Askola, L.-M. (2019). Kielikoulutuksen saavutettavuus eurooppalaisessa perusopetuksessa. Pääsyn, mahdollistumisen ja arvon näkökulmia. Jyväskylän yliopisto.

Lavonen, J., Mahlamäki-Kultanen, S., Vahtivuori-Hänninen, S. & Mikkola, A. 2020. A Collaborative Design for a Finnish Teacher Education Development Programme. Journal of Teacher Education and Educators, 9(2), 241–262. Saatavilla: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1076319>.

Leino, K. ym. (2019). PISA 18: Ensituloksia. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2019:40. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-678-2>.

Leveälähti, S., Nieminen, J., Nyyssölä, K., Suominen, V. & Kotipelto, S. (toim.) (2019). Osaamirakenne 2035. Alakohtaiset tulevaisuuden osaamistarpeet ja koulutuksen kehittämishaasteet – Osaamisen ennakoitintilastot ennakoitintuloksia. Opetushallitus. Raportit ja selvitykset 2019:1.

Nissinen, K. & Välijärvi, J. (2011). Opettaja- ja opettajankoulutustarpeiden ennakkoinnin tuloksia. Koulutuksen tutkimuslaitos: Tutkimusselosteita 43.

Pursiainen, J., Rusanen, J., Raudasoja, E. M., Nurkkala, R., Kortelainen, T., Partanen, S. & Peuna, I. (2019). Selvitys opettajankoulutuksen rakenteesta yliopistoissa. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2019:11.

Pyykkö, R. (2017). Monikielisyys vahvuudeksi. Selvitys Suomen kielivarannon tilasta ja tasosta. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2017:51.

Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestöennuste [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-5137. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 15.7.2020]. Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/vaenn/tie.html>.

Taajamo, M. & Puhakka, E. (2019). Opetuksen ja oppimisen kansainvälinen tutkimus TALIS 2018. Perusopetuksen vuosiluokkien 7–9 ensituloksia, osa 1. Opetushallitus: Raportit ja selvitykset 2019:8.

Taajamo, M. & Puhakka, E. (2020). Opetuksen ja oppimisen kansainvälinen tutkimus TALIS 2018. Perusopetuksen vuosiluokkien 7–9 ensituloksia, osa 2. Opetushallitus: Raportit ja selvitykset 2020:18.

Tainio, L. & Kallioniemi, A. ym. (2019). Koulujen monet kielet ja uskonnot. Selvitys vähemmistöäidinkielten ja -uskontojen sekä suomi ja ruotsi toisena kielenä -opetuksen tilanteesta eri koulutusasteilla. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 11/2019.

Vahtivuori-Hänninen, S., Kupila, P. & Parkkulainen, N. (2019). Uusi peruskoulu -kärkihanke 2016–2018. Oppijalähtöisyys, osaavat opettajat ja yhteisöllinen toimintakulttuuri. Loppuraportti. Opetus- ja kulttuuriministeriö. Saatavilla: <https://minedu.fi/opettajankoulutusfoorumi>.

Vaikuttavaan ennakointiin. Valtakunnallisen työvoima-, koulutus- ja osaamistarpeiden ennakointijärjestelmän kehittäminen (2020). Valtioneuvoston julkaisuja 2020:20. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-879-3>.

Vuorinen, R. (2020). Opinto-ohjaajien koulutusmäärä Suomessa 1971–2020. Koulutuksen tutkimuslaitos. Valtakunnallisen ohjausalan osaamiskeskuksen työpapereita 5.

Verkkajulkaisu
ISBN 978-952-13-6709-0
ISSN 1798-8926

Opetushallitus
www.oph.fi